

Al duizenden jaren nieuwe antwoorden op oude vragen

Onze denkbeelden over recht, democratie of persoonlijke vrijheid, ze lijken soms zo vanzelfsprekend. Maar **Lodi Nauta**, hoogleraar Geschiedenis van de filosofie, weet wel beter. Hij onderzoekt hoe het denken langzaam verschuift en zich in cruciale periodes in de geschiedenis transformeert tot een nieuw mens- en wereldbeeld. Fascinerend en fundamenteel onderzoek waarvoor hij op 13 september de Spinozapremie in ontvangst mocht nemen, als eerste filosoof ooit.

Tijdens het gesprek moet Lodi Nauta zo nu en dan op de rem trappen. 'Dit zou eigenlijk een heel college vergen', onderbreekt hij zichzelf, terwijl hij aan het praten is over de filosoof René Descartes (1596-1650). En: 'Dit wordt iets te veel collegeachtig', zegt hij ineens, wanneer hij begint uit te weiden over de achttiende-eeuwse denker Immanuel Kant. 'Ja, dan krijg je een heel college Aristotelische filosofie', schort hij een verder betoog op over het wereldbeeld waarmee de mensen in de Middeleeuwen leefden.

Het zegt veel over de complexiteit van Nauta's vakgebied. Hij is hoogleraar Geschiedenis van de filosofie, met als belangrijkste expertise de filosofie van de Middeleeuwen, de Renaissance en de Verlichting. Zijn belangstelling gaat uit naar transformaties in mens- en wereldbeeld. Een belangrijk voorbeeld daarvan is de overgang van de Middeleeuwen naar de moderne tijd, via de Renaissance (zestiende eeuw) en de Verlichting (zeventiende en achttiende eeuw).

Grote waardering

Nauta's historisch-filosofische onderzoek heeft ook buiten Groningen grote waardering gekregen. In september ontving hij hiervoor de Spinozapremie, waaraan een onderzoekssubsidie van 2,5 miljoen euro verbonden is. 'Nauta is de toekomst,' betoogde de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) bij de bekendmaking in juni. Want alleen al vanwege zijn relatief jonge leeftijd valt nog veel van hem te verwachten. Het is niet de eerste keer dat Nauta veel lof krijgt toegezwaaid. In 2001 was hij Vidi-laureaat en acht jaar later werd hij bedeeft met een Vici-premie van 1,25 miljoen euro voor zijn onderzoek naar de humanisten in de Renaissance.

Zowat zijn hele leven is Nauta aan de universiteit van Groningen verbonden geweest. In datzelfde Groningen groeide hij ook op en nog steeds is het Groningse platteland zijn thuis. Vanwege zijn liefde voor vogels begon hij aan de RUG aan een studie biologie, maar hij stapte al snel over naar filosofie. Zijn grote liefde voor het klassieke Grieks speelde daar misschien een rol in. Op de middelbare school had die taal hem toegang gegeven tot de werelden van Homerus en Plato. Overigens heeft Nauta in zijn huidige onderzoek vooral veel kennis van het Latijn nodig, omdat dit de taal was van de Middeleeuwse denkers (de

scholastici), de humanisten van de zestiende eeuw en verlichtingsfilosofen als Descartes en Spinoza.

Schatplichtig

'Behalve aan de Renaissance en de vroegmoderne tijd waarin de moderne wetenschap opkwam, zijn wij enorm schatplichtig aan wat er in de Middeleeuwen gebeurde,' zegt Nauta. De universiteiten zijn bijvoorbeeld een Middeleeuwse uitvinding. En ook de nationale staten ontstonden aan het einde van de Middeleeuwen. Onze hele manier van filosoferen hebben we deels aan de Middeleeuwen te danken: hun systematische manier van denken, het helder argumenteren, een scherp inzicht in de logische structuur van taal.

Maar natuurlijk voldeed ook hun wereldbeeld – gestoeld op de filosofie van Aristoteles, gecombineerd met het christelijk geloof – na een aantal eeuwen niet meer. Men kon de verschijnselen die ontdekt werden door Galileo, Kepler en Copernicus er niet mee verklaren. Men liep tegen de grenzen van zijn eigen denken aan. Dat vind ik fascinerend: hoe dat denken langzaam verschuift en zich transformeert tot een nieuw wereldbeeld, een proces waarin Descartes, Hobbes en Spinoza belangrijke figuren zijn. Daarom is die hele periode dus enorm belangrijk. In die tijd zijn de fundamenteen gelegd voor ons moderne denken.'

Ongemakkelijk

'Het Middeleeuwse wereldbeeld was hiërarchisch: met God aan de top en de mens centraal in het midden. Alle dingen hebben daarin een wezen – de mens, honden, katten – en alles heeft een bepaalde plek in de wereld. Wat is de echte aard van een steen? Dat is te liggen op de aarde. Dus als je hem laat vallen, is het geen wonder dat hij naar beneden valt, want dat is zijn natuurlijke plek. Die manier van denken is ook logisch, als je denkt dat God alles geschapen heeft: Hij heeft natuurlijk geen ratjetoe geschapen.'

In die aloude levensbeschouwing kwamen barsten, zowel door de Reformatie, die het gezag van de kerk ondergroef, als door wetenschappelijke ontdekkingen. 'Ook mensen als Descartes en Newton waren heel religieus. Dus het was zeker niet zo dat nieuwe denkers het atheïsme wilden bevorderen. Maar wel voelden veel mensen zich ongemakkelijk of in verwarring gebracht door nieuwe weten-

Lodi Nauta (1966) is hoogleraar Geschiedenis van de Filosofie aan de RUG. Na een propedeuse biologie studeerde hij filosofie en mediëvistiek in Groningen en York (UK), uitmondend in een promotie cum laude aan de RUG in 1999. In 2001 kreeg hij een Vidi- en in 2009 een Vici-subsidie. In 2011 werd hij lid van de KNAW en sinds 2013 is hij ook decaan van de Groningse Faculteit Wijsbegeerte. In september 2016 ontving hij als eerste filosoof ooit Nederlands hoogste wetenschappelijke onderscheiding, de Spinozapremie. Voor zijn boek *In defence of common sense* (2009) over de Italiaanse humanist Lorenzo Valla kreeg Nauta meerdere prijzen. Hij werkt aan een boek over taalopvattingen in de Renaissance en Vroegmoderne tijd. Met de Spinozapremie wil hij meer promovendi en postdocs inschakelen voor onderzoek naar de filosofische overgang van de Middeleeuwen naar de Renaissance en de Verlichting. 'Veel Middeleeuwse teksten zijn nog niet uitgegeven. Er is nog veel te doen.'

Lees ook:
ARCHIEF.UKRANT.NL/MAGAZINE/SPINOZAPRIJS

Vervolg op pagina 6

schap en filosofie. Zo kwamen Scholastici uit de vijftiende en zestiende eeuw in aanraking met nieuwe ontdekkingen als vlekken op de maan en manen rond Jupiter. Die konden ze niet verklaren vanuit hun Middeleeuwse wereldbeeld.'

Onttovering

'Descartes heeft een soort filosofische legitimatie gegeven voor de nieuwe wetenschap die toen ontstond. Hij beweerde dat alles in de wereld uit kleine materiedeeltjes bestaat en er geen geestelijke vormen zijn die de dingen bezielen, waarover de Middeleeuwers het nog hadden. Thomas Hobbes ging nog een stapje verder en beweerde dat ook de ziel iets materieels is. Zo ver ging Descartes niet. Maar hij is heel belangrijk geweest in de onttovering van de wereld en in de mechanisering van het wereldbeeld: de wereld als één grote machine. Hij ontdeed de werkelijkheid van de wezenskenmerken, die de Middeleeuwers erin hadden gestopt en uiteindelijk afkomstig van God waren. Daarnaast was hij een 'dualist', geest en materie zijn twee volstrekt verschillende dingen, vond hij. Dat idee was nog vreemd in die tijd.'

Het nieuwe denken woude onzekerheid los. Lodi Nauta verwijst naar de titel van een beroemd boek van de wetenschapshistoricus Alexander Koyré: *From the closed world to the infinite universe*. 'Dat boek gaat over die gesloten wereld waarin de Middeleeuwers leefden, waarin uiteindelijk alles van God afkomstig is, waarin een duidelijke hiërarchie zit, waarin alles een wezen en een doel heeft. Dat wereldbeeld ging aan het wankelen doordat de mens niet meer zo centraal kwam te staan. De zon staat in het midden. Mensen kregen een idee van een oneindig universum. En dat kon een unheimisch gevoel geven.'

Als historicus van de filosofie overziet Nauta duizenden jaren aan menselijk denken. Maar het gekke is dat vragen uit onder meer de Middeleeuwen nog steeds niet van de lijst kunnen worden afgestreept. 'Wij reflecteren bijvoorbeeld nog steeds op de verhouding tussen lichaam en geest. De ziel is nu een ouderwets begrip, maar we hebben het wel over het brein, over de geest, en of die te reduceren valt tot het puur fysieke. We filosoferen nog steeds over wat het leven waardevol maakt. En over wat het fundament is in de politiek; waarom wij als burgers bepaalde verantwoordelijkheden uitbesteden aan autoriteiten. Dat was ook al de centrale vraag voor Thomas Hobbes in de zeventiende eeuw.'

Nieuwe antwoorden

Een andere blijvende vraag is: hoe beeldt taal de werkelijkheid af? Want we praten de hele dag door, maar hoe komen woorden eigenlijk aan hun betekenis en waar verwijzen ze naar? Veel fundamentele vragen blijven dus gesteld worden. Filosofie is namelijk geen empirische wetenschap. Het is niet zo dat wij op een gegeven moment een afdoende antwoord hebben op een wetenschappelijke kwestie. In de filosofie gaat het om conceptuele vragen, zoals: hebben wij wel of niet een vrije wil? Zo ja of zo nee; wat betekent dat dan? Is alles gede-termineerd? Dit soort oude vragen krijgt steeds nieuwe antwoorden doordat de tijd en de cultuur steeds weer veranderen. Volgens mij is het enorm belangrijk dat die vragen continu worden gesteld. En dat dat ons denken scherpt.'